

DOKUMENTUM

OLTVAI FERENC

A SZEGEDI BOSZORKÁNYÜLDÖZÉS ÚJABB DOKUMENTUMAI

Nem az első és nem is az utolsó eset, hogy levéltárunkból olyan iratok kerülnek elő, amelyeket eddig sem a város történetének múlt századbeli kutatói, elsősorban Reizner János, sem ennek a századnak történészei nem ismertek. Sőt a levéltárosok sem tudták róla. Így jutottunk most igen érdekes iratokhoz, amelyek a szegedi boszorkányüldözésekről tudott ismereteinket teljesebbé tették.

Városunk „hírnevéhez” a XVIII. század első felében lefolytatott boszorkányüldözések valóban hozzájárultak. Hírhedt és szomorú értelemben. A város történetével foglalkozók a közvéleményben is ebben az értelemben elterjedt véleményt tolmácsolták, amikor az eseményre vonatkozó forrásokat közölték. A boszorkányüldözések peres iratainak egy részét először 1853-ban ifj. Palugyay Imre tette közzé a Szabad királyi városok Leírása c. művének Szegedet tárgyaló részében. Reiznernek már nem volt más dolga, mint értékelni az eseményeket és teljes terjedelmében közzétenni a titkos levéltár feltve őrzött kincseit. Reizner a századfordulón megjelent és sok tekintetben ma is használható művében, a Szeged történetében le is vonta a tanulságot. Ki merete mondani, hogy az üldözésekért nem a városi tanács és a város népe a felelős. A boszorkányokról szóló hit és képzőlépés, a bűbájosoknak tulajdonított természetfeletti hatalom, az ördög erejének és uralmának érvényesüléséről vallott felfogások a XIII—XVIII. századbeli iskolák tanításainak szörnyűséges botlásai. Az iskolázás pedig az egyház kezébe összpontosult. A nagyszombati egyetemre becsempésztek az osztrák jezsuita Carpovius tankönyvét, amelynek leírásai alapján folytatták le egész Európában, így Szegeden is a boszorkányok vallatását és kivégzését. Amiként az inkvizícióban előre elhatározták a kivégzést, és az üldözöttek a kínzások hatása alatt azt vallották, ami az elítéléshez szükséges „bizonyítékot” szolgáltatta, a beismerést. Ezt tették a boszorkányperekben is. A papság általában hódolt a téves nézeteknek, és az üldözés nem volt más, mint az eretnokség kiirtását, a keresztény egyház veszélyét magában hordó bűnös szövetségés megsemmisítése. Ebben a tekintetben a hatóságok, a szegedi tanács is az egyházi férfiak álláspontjának és kívánalmainak hithű végrehajtói voltak. Ennyit látott Reizner és a polgári társadalom haladó egyéniségei. Ma hozzátesszük, hogy a boszorkányságban megnyilvánult eretnokség egyben az egész feudális társadalmi rendet veszélyeztette. Ezért találkozott e rend legfőbb támaszának és védelmezőjének, az egyháznak szándéka a világi hatóságokkal. A fennálló rend védelme ugyanis mindkettőjük közös érdeke volt.

Más kérdés és jórészt a néprajztudományra tartozik, mit tartalmazott a hiedelemvilág a bűbájosságból és az ördögösségből? Mennyivel járultak hozzá az üldözések az ősi hiedelemvilág elmélyítéséhez?

Emlékezetül felidézzük a különben ismert eseményeket. Szeged nevezetes napja volt 1728. július 23-ika, amikor hat boszorkánymestert, közöttük a korábbi városbírói hivatalt viselt 82 éves Rózsa Dánielt és hét boszorkányt (az egyiket előbb lefejezték) égették el a város lakóinak szeme láttára. Az elítéltek kiállták a vízpróbát, azaz fennmaradtak a vízen, ami azt bizonyította, hogy az ördög ereje tartotta fenn őket, tehát bűnösök voltak. A mérlegelés alkalmával többet nyomtak az előre megállapított súlynál, ami ugyancsak boszorkány voltukat bizonyította. Az eseményről egy nyugati lapban, a Frankfurter Zeitungban is beszámoltak. A tanács a büntetés nemének és mérvének kiszabásánál az előbb is említett jezsuita páter könyvének megfelelő részére és V. Károly császár egyik törvényére, tehát idegen és a magyar országgyléltől soha el nem fogadott kúffökre hivatkozott. A megdöbbentő szegedi események híre eljutott a legfelsőbb helyig is, és a király a további eljárást felfüggesztette, majd elrendelte a kivégzettek iratainak felterjesztését. De azért Szegeden nem maradtak el a további befogások, sőt kivégzés is történt, most már a legfelsőbb hatóság jóváhagyásával. 1737. évig még szinte minden évben vád alá helyeztek néhány egyént. Ezután 1744-ben merült fel már

csak az üldözés, amikor két „boszorkány” ellen indult meg a vizsgálat. Végül is Mária Terézia 1755. évi rendelete véget vetett a további pereknek.

A szegedi eset újabb vonással gazdagodik. A városi tanácsot, mint ítélőtörvényszéket az eddigieken kívül más kényszer is készítette a halálos ítéletek meghozatalára. Bálint Sándor szegedi néprajztudós érdekes feltételezésére utalunk: Rózsa Dániel kapcsolatot tarthatott a Rákóczi-emigrációval. A kuruc hagyományok az egész XVIII. században éltek. Az idegen elnyomókban állandó volt a félelem a függetlenségi harc felújulásától. Akik meg csak a leghalványabban is oda költöttek valamikor is magukat, gyanússá váltak, és megsemmisítésükre az első adandó alkalmat megragadták. A többi elítélt szegény, nyomorult, elesett beteg volt, akik inkább kórházi ápolásra szorultak. Jó részük kuruzslással is foglalkozott, és elesettségükben magukkal szemben úgy vélték tiszteletet és tekintélyt ébreszteni, ha olyan hatalommal ruházzák fel magukat, vagy azt a hitet keltik, hogy hatalmuk van a betegségek felett.

A városi levéltár Missilisek sorozatából most előkerült és eddig ismeretlen irat 1737. augusztus 13-án Nedelko Margit, Farkas István özvegye kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv. Egyik további kutatásra szoruló része az, hogy a jegyzőkönyvben felsorolt tanúk Kókainé bűnösségéről vallanak benne, és özvegy Farkas Istvánné Nedelko Margitról nincs benne tovább szó. Valószínű, hogy Nedelko Margit másodszor is férjhez ment és Kókainé lett.

A város titkos levéltárában őrzött, Reizner által is használt és műve IV. kötetében közzétett iratokban Kókainé neve egyszer fordul elő. Nevezetesen 1737. évről, amikor két asszony ellen emel a tanács vádat. Az egyikük Kovács Rózsa Hódi Györgyné, aki a vallatás hatására többek közt azt is beismerte, hogy az istent, a szenteket, a Szűz Máriát megtagadta, és az ördög szolgálatára felesküdt. A bűnét azonban bizonyos Körmöcziné és Kókainé nevű asszonyokra hárította. Az ügyész ugyan halálos ítéletet kért Hódinéra és társára, és a tanács, bár a bűbájosság eseteit bebizonyítottak látta, a város területéről örökre kitiltotta a vádlottakat. Mindez 1737 tavaszán történt. Bizonyos, hogy az eddig ismeretlen jegyzőkönyvben szereplő Kókainét Hódiné vádaskodására idézték meg.

Az előkerült jegyzőkönyvből kitűnik, hogy tekintélyes számú tanú vonult fel Kókainé ellen. Arra a kérdésre kellett a kárvallottaknak, illetve a tanúknak válaszolni, hogy tudják-e, látták-e vagy hallották-e, hogy valamilyen bűbájosságot és babonáságot vitt volna végbe, és azt mikor és milyen időben? Fenyegetett-e valakit, és annak következtében testileg megsérült-e, és jószágában esett-e kára? Milyen életet élt Kókainé? És kit tud még ellene tanúnak felhozni?

Özvegy Szébenyi Jánosné Bakó Anna 65 éves asszony azt vallotta, hogy Kókainétól kérte a pénzét, amit haraggal ugyan, de megadott neki, Kókainé azonban a szemét megrontotta és ez meg is látszik rajta. Varga Mihálynétól egy akós hordót kért Kókainé, de mert nem volt neki, nem adott. Erre Kókainé megfenyegette azzal, hogy ezt meg fogja bánni. Az átok fogott is, mert Varga Mihályné fiacskájának megdagadt a szeme, amire Kókainé főzetlen kását rágott és a gyermek szeme közé köpte, amitől a gyermek szeme kinyílt és meggyógyult. Más alkalommal Horváth Mártonné Palotás Zsuzsanna gyermekét rontotta meg, amire a gyermek meghalt. Árvai Mihályné Bánóczi Ágnes kisleánya csak azért került el a rontás utáni szerencsétlenséget, mert apja megfenyegette Kókainét, ha meg nem gyógyítja, a keze által fog elveszni. Szarka Imréné Farkas Katalin előadta, hogy Kókainé a böjti időszakban olajat és kenyeret kért tőlük, de csak kenyeret kapott. Erre megfenyegette őket. Be is következett a baj, mert amikor férje délben a marhái után ment, lábáról háromszor leesett, de más baja nem történt. Kószó Istvánné Farkas Heléna azzal vádolta a városi törvényszék előtt Kókainét, hogy az tőle vajat kért, de mert csak sajtot kapott, az a gyanúja, hogy a szemére megrontotta.

Nem tudjuk, mi lett a sorsa Kókainének. Az ellene emelt vádak sem ismerjük, hiszen csak a tanúkihallgatási jegyzőkönyv került elő, és az sincs befejezve. A tanúk mindegyike megnevezte azt is, kit tud még jó tanúnak az ügyben. A megnevezettek kihallgatásának eddig nem akadtunk a nyomára. A Kókainé inkvizíciója alkalmával feltett kérdések más természetűek voltak, mint 9 évvel azelőtt, amikor a tömeges kivégzés történt. Most már teljesen eltűnt az ördögnek az a szerepe, amely még jellemző volt az első pereknél. A bírák természetesen most is boszorkányi üldöztek, de pusztán csak a kuruzslás és az ebből származott károsodás tényeinek kiderítésére szorítkoztak. Az ördöggel való szövetkezésekről, mulatozásokról elmaradtak a vallatások. Végezetül is a gyógyítást vagy a ráolvasást most is az ördög erejével vitte véghez a „boszorkány” a bírák hite szerint.

Tehát Kókainét is meg kellett büntetniök. Vagy megérte az ítélet kihirdetését, vagy elsenyvedt a városi börtönben a kínzások hatása alatt, mint több más elődje.

A most előkerült dokumentum is az üldözések megszakítatlan sorozatáról tanúskodik.

*

A városi tanács a perek lezárása után, tehát a XVIII. század közepétől nem dicsekedett a benne vállalt szerepével. Sőt a rávonatközö iratokat kiemeltették a rendes tárgyalási iratok közül, és a titkos levéltár iratait magában foglaló ládába tették, ahova csak a főbíró, a főjegyző, a főadószedő és a levéltáros együttesen nyúlhattak be, négy zárral lévén a láda ellátva. Ugyanoda helyezték el a város kiváltságleveleit és a legfontosabb érdekeiről tanúskodó iratokat, mint a kunpuszták pereit, a szőregi uradalom megszerzéséről tanúskodó és a tápéiak ellen folytatott pereskedés iratait. Természetesen ezeket a fontos iratokat lezárásuk után helyezték a titkos levéltárba. A szabadságharc után a polgári átalakulással a feudális kor jogbiztosító erejű intézkedései elvesztették jelentőségüket és annak megfelelően az ilyen tárgyban keletkezett iratokat sem zárták el tovább. A kutatók a boszorkányperek irataiba is betekinthettek, így ifj. Palugay Imre is. Ez ideig nincs kiderítve, hogy Jósika hogyan juthatott a teljes iratanyag ismeretéhez emigrációjában. Hiszen többet tud az eseményekről, mint amennyit Palugay 1853-ban közölt.

Bizonyos, hogy az üldözések után, amiként jobban és jobban hatott a polgári átalakulás utáni vágy, a tanács szegyevelte a perekben vállalt aktív szerepét. Ez az eddig fel nem tárt momentum derül ki egy 1830-ban keletkezett irat tartalmából. Ebben az évben Miskolczy István, Babarczy Csongrád megyei alispán és egyben Szeged királyi biztosának írnoke, illetve titkára arra kérte a tanácsot, hogy Szeged történetének tanulmányozása céljából iratokat adjanak ki neki a titkos és a külső, azaz a nem titkos levéltárból. Többek között a boszorkányperek iratait is kérte. A tanács az ügyet kivizsgálta a tisztí főügyéssel, és annak javaslatára elutasította a kérelmezőt azzal az indoklással, hogy az iratok „az emberi nemzetnek gyalázatjára szolgálnának Tisztí Főügyész Urnak erántok az a kívánsága, hogy ezek Városunk hírének kiméllése végett közönségessé ne tétessenek.” Tehát ne tegyék közzé, ne írjanak róla, ne bolygassák fel a múltat, amely valamikor is szegyént és nem dicsőséget hozott a városra. A külső levéltárban levő iratokba betekinthetett Miskolczy, aki különben érdemes kutató volt, és a Regélőben, 1834-ben ő méltatta először Vedres Istvánt, a halála után négy évre.

A boszorkányperek megítélése korok szerint változott. Bizonyos, hogy a pereknek felsőbb helyről történt beszüntetése után döböntek rá igazán a maga egész véres, kegyetlen és egyben ostoba és eltévelyedetten sötét valóságára. Erről tesz tanúbizonyságot a szegedi tanács fentebb ismertett határozata is. Lassan-lassan rájöttek, hogy a babonákat és a sötét nézeteket nem is az ördögösöknek és boszorkányoknak tartott egyének terjesztették, hanem inkább azok, akik a boszorkányságot mint a kereszténység kebelében támadt eretnekséget üldözendőnek és kiirtandónak vélték.

FÜGGELÉK

A boszorkánysággal vádolt özvegy Farkas Istvánné Nedelko Margit (Kókainé) ügyében a tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv.

Primo Tudgya e, látta e, vagy hallotta e a Tanu, hogy Margareta Nedelko Stephani Farkas relicta vidua bűbájosságot, s babonáságot vitt volna vigbe, mit, mikor, és minemű üdöben, Nappal e vagy éczaka?
2 do Fenyegette e Nevezett Margareta Nedelko Stephani Farkas relicta vidua valakitt, és következett e az ollannak testébe, vagy jószágába az által ártalma?
3 o Minemű életett Viselt Nevezett Személyi mongya megh a Tanu?
4 to Kitt tud ellene az Tanu jó bizonsághnak lenni?
Prima Testis Honesta Mulier Anna Bakó Circumspecti Joannis Szebényi relicta Vidua Annorum Circiter 65 Jurata Examinata fassa est ad primum Vallya Fatens hogy ennek előtte két Esztendővel Szent Péter

és Szent Pál Nap Tájban Egy Pizel adós Levén Kókainé a Fatensnek, Kirte a Fatenst Szép Szóval Kókainétól az egy Piznt, nagy haraggal megh átta neki, az után Circa 2 óra alatt az Szemire megh rontatott, az mint ki is teczik az Szemerűl, de ezeket csak suspiciobul valla reá. Ad relicta Deutri Puncta nihil.

Secunda Testis Honesta Mulier Catharina Nagy Circumspecti Michael Varga Contoralis Annorum Circiter 34 Jurata examinata fassa est ad Primum nihil. Ad Secundum Vallya a Fatens hogy mostan mult Két Esztendeje Kókainé a Fatenstül egy akos hordott kirt, mindhogy nem lévén neki nem adhatott, akkoron megh fenyegette eöket, hogy megh fogjátok báni, az mint is akor héten egy kis fiacs-

kájának annyira ki dagadott az Szeme, hogy semmi remiség nem volt megh Gyógyulássára. Kókaíné hozá járván az Fátenshez égett bort inya, akoron tanította a Fatenst Kokainé hogy főzetlen kását rágná megh es azt köpni a szeme közé, azt Fatens Tréfának vette, nem cselekedte, másodszor is hozá menván Kókaíné, akor is kírte, Gyógyítaná megh az Gyermekeit mellyre Kókaíné felelt hogy Csak főtelen kását rágna es azt Pökdőzni Szemibe megh Gyógyulna. Akora a Fatens kírte Kókaínét, hogy maga Cselekedni megh, azonnal Kókaíné megh rágván az főtelen Kását az Gyermekek Szemébe Pögdözött Szerdán, mingyánt Csütörtökön egyék Szeme ki Nyíllott, másik Pedigh Pinteken, az kikkül annak előtte. Viz és Vir Csunasághul volt. Ad Quartum, Farkas Mátyásné tud jó tanunak.

Tercia Testis honesta Foemina Susanna Palotás Circumspecti Martini Horváth Contoralis Annorum Circiter 40 Jurata Examinata fassa est. Ad Primum nihil. Ad Secundum ennek előtte haza ment a Fatenshez Kokainé Balogh Jánosnéval. Edgy Szép Gyermeke levén kívánták látni az Gyermekeit, megh mutatta nekik az Gyermekeit, mingyárt az Gyermekek fel nem nyithatta a Szemeit mind edgy fél Esztendeigh. Fél esztendőre ki nyitotta a Gyermekek a Szemeit, akor az két Szemein hálog látzatott, az Gyermekeit vitte Tott Ivánnéhoz, a mellyre reá olvasott Tott Ivánné edgy hélig, minden nap kéczer, midőn utolszor reá olvasott volna, mondatta a Fatensnek Tott Ivánné, no vid el a Gyermekeit, de vigyáz mert megh Probállák a földi Ördögök, hanem hány keresztet reá és imádkozzál mellyette, el távoznak a roszak valamint az ervostul el ment, mégh az utba elkezdették Gyötreni az Gyermekeit az kis mellyit az ájulásához az Száját fére. az Kezeit is öszve huzták, es azon nap edgy héltre megh halálozott az kis Gyermekek. Midőn Pedigh torjára ment volna Kokainé, akor a Fatensnek az Ura mondotta Kokainénak hogy el jöttél Kocsonádra, arra semit sem felelt hallatlanná töttö. Ad quartum Daróczy Ágnes tudgya jó tanunak lenne ebben a dologban. Quarta Testis Anna Hajdu Gregorii Toppanto relicta vidua Annorum Circiter 34 Jure Jurando fatetur, ad Primum Secundum Tertium nihil, ad Quartum Szarka Imrénét, Molnár Miskánét, Sörös Mihánét tud jó tanuknak lenni. Quinta Testis honesta Mulier Agnes Banoczi Cir-

cumspecti Michaelis Arvaj Contoralis Annorum Circiter 20 Jurata Examinata fassa est ad primum Karacson ünnepeben kis leánkáját megh rontották, kezét lábát öszvehuzván akor folamodván Kovács Rosához, Kovács Rósa északán fördőt főzött az Gyermekek arová a konyhán Rosa el sivalkodott az konyhán kiáltotta az Gazdit hogy vétteni ütet, mert Kokainé rajta ment, és nem akarja hogy az Gyermekeit megh Gyógyécsam, mert ugy megh rontotta hogy soha sem lesz jó belőle, a Fatens az urát Nádért akarta küldeni de ki nem ment, akkor mondatta Kovács Rosa az Gazdának, jól esett hogy ki nem mentek, mert Kókaíné az ajtó előtt vizellett, ha bele hágott volna el romlott volna. Másnap el szökött az Rosa és nem Gyógyította megh az Gyermekeit. Enyi hány nap alatt hozá ment koldulni a Fatenshez. Kokainé, akoron a Fatens ura Keményen megh fenyegette Kokainét, ha megh Gyogyitta az Gyermekeit az eő keze által kölletik Kokainé elveszni, azon napon álma megh jött az Gyermekek, ugy anyira hogy harmad napigh sem vehették föl almabul, holott az előtt 1 holnapig se alutt a enyi hánn nap alatt az Gyermekek szépen megh Gyógyult. Ad Secundum, Tertium nihil, ad Quartum Koszo Istvánnét tudgya jó tanunak lenni.

Sexta Testis Mulier Catharina Farkas Circumspecti Emerici Szarka Contoralis Annorum Circiter 30 Jurejurando fatetur ad Primum Ad Secundum az elmult bübben Kokainé hozája menván. Kokainé kért a Fatenstül olajt tyúkmonyát és kenyeret, tyúkmonyát és kenyeret adott neki, de hogy olajt nem adott, az zsellérje hallatára meghfenyegette a Fatenst, dél tájban az marháit eleresztette, midőn utána ment az marháknak, akoron mingyárt elesett lábáru azon nap háromszor történt rajta, es Csunyádul okádott de Istennek hatalma által nem esett semi vesztés rajta. Ad Quartum Palya Marist tudja jó tanunak lenni.

Septima Testis Honestá Mulier Helena Farkas Circumspecti Stephani Koszo Contoralis Annorum Circiter 25 Juramentaliter Examinata fassa est ad Primum, Egy Esztendeje hozá ment Kokainé a Fatenshez vaját kirt tüle, vaját nem adhatott, adott neki sajtot. Gyanosága vagyon neki, hogy a Szemire Kokainé rontotta volna megh. ütet.

suspiciobul = gyanúból
tyúkmonya = tojás

J e g y z e t e k : Miskolczy Istvánnak a városi tanácshoz intézett kérése a Szegedi Állami Levéltárban a tanácsi iratok fondjában található az 1551/1830. sz. alatt. Úgy erre, mint az 1737 aug. 13-i tanúvallatási jegyzőkönyvre a figyelmemet a Szentesi Kertészeti Kutató Intézetnek a levéltárunkban kutató munkatársai hívták fel. Ezúton mondok ezért köszönetet.